

Eleştirel Teori Perspektifinde Algoritmik Yönetimselliğin Siyasal İletişime Yansımaları Üzerine Bir İnceleme

A Review of Algorithmic Governmentality's Impact on Political Communication from a Critical Theory Perspective

Anıl Durmuşahmet¹

ÖZ

Teknoloji insan ve toplum için çoğu zaman hem faydalı hem de zararlı olarak görülmektedir. Çalışma kapsamında internet teknolojileri ile dijital yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelen algoritmaların siyasal iletişime olan bağlantısı incelenmektedir. İncelemede özellikle politik psikoloji disiplininin gelişmesinde önemli rol oynayan iletişim bilimlerinde de önemli bir yere sahip olan eleştirel teorinin perspektifinden yararlanılmıştır. *Aydınlanmanın Diyalektiği* ve *Tek-Boyutlu İnsan* metinleri geçmişten bugüne medya-siyaset ve insan ilişkisini anlamlandırmada kullanılmıştır. Ek olarak “ikincil benlik” ve “algoritmik yönetimsellik” kavramlaştırmaları ise internet teknolojilerinin insan hayatındaki karşılığını anlamlandırmak ve söz konusu diğer metinleri günümüz düşünceleri ekseninde tartışmak için kullanılmıştır. Çalışmada öne çıkan noktalardan bir kısmı şu şekilde özetlenebilir; İnsan çoğu zaman otoriteryan düşünceye sempati duymaktadır. Ortaya çıkan bu sempati kültür endüstrisi aracılığıyla desteklenmektedir. Kültür endüstrisi toplumdaki tek boyutluluğu güçlendirirken internet teknolojileri bu gücü daha da artırmıştır. Algoritmaların kişisel veriler üzerinden hareket eden yapısı, kişiye özel hedeflenmiş içeriklerin gösterilmesi noktasında rızanın imalatını etkili bir hale getirmektedir. Tüm bu çıktılar ışığında bu çalışma; (a) kültür endüstrisinin teknolojiyle çevrelenmiş son formunu ele almakta; (b) teknolojinin tek-boyutlulaşma üzerindeki güçlendirici etkisini tartışmakta; (c) internet teknolojilerinin benliği nasıl parçalayarak ikinci bir benlik ortaya çıkardığını ele alarak (d) algoritmik yönetimselliğin kişilerin tercih ve oy verme davranışlarındaki etkisini sorgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: eleştirel teori, algoritmik yönetimsellik, siyasal iletişim, medya, kültür endüstrisi

ABSTRACT

Technology is frequently perceived as possessing both positive and negative effects on humans and society. This study focuses on the connection between algorithms, a critical and ubiquitous aspect of digital life, and internet technologies in the realm of political communication. Employing a critical theory perspective, which holds significant weight in communication sciences and serves as a crucial element in the development of political psychology, this analysis delves into the matter. The relationship between media-politics and human beings from past to present has been analysed through *The Dialectic of Enlightenment* and *One-Dimensional Human* texts. It is important to note that abbreviations for technical terms shall be explained upon first use. Furthermore, the conceptualisations of “secondary self” and “algorithmic governmentality” have been employed to comprehend the impact of internet technologies on human life and to contextualise other contemporary thoughts. Some of the key findings of the study are as follows: Human beings tend to have

¹Dr. İstanbul, Türkiye

ORCID: A.D. 0000-0003-3601-188X

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Anıl Durmuşahmet,

İstanbul, Türkiye

E-mail: anildurmusahmet@gmail.com

Başvuru/Submitted: 27.08.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested: 01.10.2023

Son Revizyon/Last Revision Received: 05.10.2023

Kabul/Accepted: 06.10.2023

Atf/Citation: Durmuşahmet, A. (2023). Eleştirel teori perspektifinde algoritmik yönetimselliğin siyasal iletişime yansımaları üzerine bir inceleme. *4. Boyut Journal of Media and Cultural Studies - 4. Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 23, 101–119.
<https://doi.org/10.26650/4boyut.2023.1350789>

sympathy for authoritarian ideas, which is reinforced by the culture industry. Internet technologies have worsened this influence by further amplifying the one-dimensionality in society. The structure of algorithms that process personal data has facilitated the production of consent by displaying personalised targeted content. In light of these outcomes, this study examines (a) the latest form of the culture industry in the context of technology; (b) the reinforcing effect of technology on unidimensionality; (c) how internet technologies fragment the self and create a second self; and (d) the impact of algorithmic governmentality on individuals' preferences and voting behaviours.

Keywords: critical theory, algorithmic governmentality, political communication, media, the culture industry

Extended Abstract

Andrew Feenberg, an eminent philosopher of technology, defines technology as a pharmakon. This characterisation suggests that technology is both beneficial and harmful to social life. As a philosophical concept that questions the construction of social reality through ideologies, propaganda, and media, the importance of critical theory to communication studies cannot be overlooked.

As individuals interact with their society, they develop an intellectual identity through education and participation in artistic and cultural events. However, several studies suggest that as technology develops, the media are able to transcend intellectual identity through persuasion and the manufacture of consent. This issue is examined through two important concepts in critical theory: the culture industry and the notion of a one-dimensional society. The culture industry is a project of enlightenment that facilitates oppressive and totalitarian systems. According to this perspective, society undergoes a transformation and its critical and intellectual capacities become limited over time, and individuals, followed by society, are reduced to one-dimensionality.

The concept of the 'culture industry', which explores how culture influences political life and human behaviour, shows how social thought is influenced by cultural spaces such as the media. In his work, Herbert Marcuse discusses the new mass society observed in modern society, which shares similar patterns of thought and follows the development of the culture industry and technology. Although the work brands the conformist and uncritical members of modern society as irrational, it also explores how advancing technology shapes society and how ideologies come together to create a system that demands the continued stability of existing authoritarian rule. Various techniques and practices can be used by the technology and culture industries to manufacture consent. Changes in everyday life and norms driven by technology spill over into the social, cultural, and political spheres. The conceptualisation of algorithmic governmentality was put forward by Antoinette Rouvroy and Thomas Berns in 2013, using a different approach to Foucault's concept of governmentality. According to them, algorithms have come to dominate human behaviour. Algorithms have automated the process of predicting, guiding, and controlling behaviour - processes that were previously necessary to produce consent. As the guidance data is derived from personal data filtered through algorithms, the likelihood of success increases every day.

Byung Chul Han defines the Quantified Self as the quantification of qualitative human data in this new era. Sherry Turkle defines the Second Self as the use of technological tools to prepare oneself for the process of persuasion, and to transmit oneself in a way that corresponds to the numbers 0 and 1. The concept of the second self, first introduced in 1984 in the text of the same name, has become more relevant with the increasing presence and importance of social media and smart devices in people's lives. However, it has become an even more important topic of discussion, particularly in relation to Han's notion of the quantified self. Turkle claims that technology is no longer limited to human action, but has become a tool associated with human cognition and thought. At a time when human informatisation had not yet become a reality, Turkle made valuable predictions and conclusions in computational psychology. In the twentieth anniversary edition of the book, Turkle explains that the technology in question is currently at a threshold where it cannot be classified as either animate or inanimate. In today's world, where the capacity for human reflexivity is beginning to be implanted in systems that turn humans into data and automation, Turkle and Rouvroy's insights into these technologies have become even more relevant.

Qualitative content analysis is a method that aims to interpret predetermined concepts and categories by organising and interpreting the harmony and differences that exist within them in a way that is meaningful to the target audience. It can also be defined as filtering and categorising the mass of data on a topic. Descriptive analysis, which is recognised as a type of qualitative content analysis, is a research method that provides descriptions based on the limitations of the research topic. This method can transform data on social understanding and grouping into scientific knowledge that cannot be evaluated by other qualitative or quantitative methods. This study will first examine the impact of the media on individuals and society based on the discipline of political psychology. From this perspective, the research will conclude by analysing the impact of algorithms on human life and decision-making behaviour, while addressing changes in the media and cultural industries.

Giriş

Günümüzde teknoloji, özellikle de internet tabanlı teknoloji, yalnızca teknik bir olgu olmaktan çıkmış aynı zamanda toplumsal bir olgu haline gelmiştir. Bir diğer ifadeyle teknoloji yalnızca hayatı kolaylaştıran bir araç olmaktan çıkmış, hayatın temel dinamiklerinden birisi haline gelmiştir. Topluma etki eden, hatta önemli kamusal alanlardan birisi haline gelen internet teknolojileri eleştirel teori düşünürlerinden Andrew Feenberg tarafından toplum ve özne adına bir farmakon olarak tanımlanmaktadır. Daha açık bir ifadeyle toplumsal yaşam için hem bir çare-ilaç hem de bir zehir şeklinde tasvir edilmektedir. Toplumsal değerler, ihtiyaçlar ve çıkarlar aracılığıyla şekillenen ve bunları kendi ekseninde şekillendiren teknoloji Feenberg’te olduğu gibi iletişim, sosyoloji, politika, psikoloji ve felsefe alanlarında her geçen gün daha fazla tartışılır hale gelmektedir.

Toplumsal gerçekliğin inşa sürecini ideolojiler, propaganda ve medya aracılığıyla sorgulayan bir felsefi düşünce olarak eleştirel teorinin iletişim bilimleri için önemi göz ardı edilememektedir. Özellikle kültür endüstrisi, tek boyutlu toplum, kamusal alan, iletişimsel eylem ve us gibi kavramsallaştırma ve yorumlarıyla iletişim bilimlerinde görülen eleştirel perspektifin gelişiminde önemli bir rol üstlenmiştir. Sosyoloji, siyaset ve felsefe alanları ile psikolojinin kesişiminde yer alan teori, toplumsal gerçekliğin kurulduğu mekânlardan birini medya ve eğlence sektörü olarak işaretlerken, bu mekânlar aracılığıyla kültürel alanın değişime uğradığından da söz etmektedir. Eleştirel teorinin ikinci kuşak teorisyenlerinden Feenberg, bu noktada teoride bir güncellemeye giderek, yukarıda farmakon benzetmesiyle değinildiği üzere, internet teknolojilerinin de toplumsal gerçekliğin inşa, değişim ve devamlılığındaki etkisini vurgulamaktadır (2009).

Teknolojinin eleştirel teori için önemi ilk kuşak düşünürler ve kavramlaştırmalarıyla da ilişkilidir. Theodor W. Adorno’nun kültür endüstrisi kavramlaştırması, o dönemin medyasında yaşanan gelişmeleri çözümlemenin yanında daha sonra Herbert Marcuse’nin çalışmalarında da görülen, toplumsal ve demokratik alanda yaşanan bozulma ve çözümlenmeye işaret etmektedir. *Tek Boyutlu İnsan [One-Dimensional Man, 1964]* metninde Marcuse, modern toplumun tek tiplenen, birbiri ile uyumlu, eleştiri ve buna bağlı özgürlük ve kurtuluş olanaklarından mahrum insanını konu edinmektedir. Metin, karar alma ve medya arasındaki ilişkiyi, Adorno’nun kültür endüstrisi kavramlaştırmasında sanat eserinin biriciklik özelliğinin ortadan kaldırılmasına yönelik getirdiği eleştiriye benzer bir eleştirel dil aracılığıyla ele alır. Bu yaklaşıma göre medya kitlesel güçleri etkisi altına alarak öznenin karar verme yetisi üzerinde bir güç uygulamaktadır. Karar alma noktasındaki etki, güçlü bir kamuoyunun oluşturulması ve meşrulaştırılması noktasında da kendine geniş ölçüde yer bulmaktadır. Dolayısıyla medya, özne inşa eden bir iktidar¹ pratiği/teknolojisi olarak kendine yer edinmiştir.

Medya, gelişen teknolojilerle dijital alanda da kendini göstermeye başlayıp, Web 2.0 teknolojisinin gelişimiyle pasif konumdaki izleyen-dinleyen-okuyan hedef kitlenin içerik üreten kullanıcıya dönüşmesiyle, medya, kültür ve kültür endüstrisinde köklü değişimlerde yaşanmaya başlamıştır.

Çalışma kapsamında söz konusu teknolojik gelişmelerin siyasal iletişim süreçlerine etkisi eleştirel teori perspektifiyle ele alınmaktadır. *The Second Self* isimli çalışmasıyla insan-teknoloji etkileşimini vurgulayan Sherry Turkle'in ve bu etkileşimin yönetsel boyutlarını algoritmik yönetimsellik kavramıyla ele alan Antoinette Rouvroy'un görüşleri teknolojinin insan hayatına etkisi noktasında çalışmanın çıkış noktaları olarak belirlenmiştir. Buradan hareketle eleştirel teorinin politik psikoloji ve teknoloji-insan etkileşimi üzerine gelişen güncel yaklaşımı çerçevesinde gerçekleştirilen inceleme teknolojinin demokratik seçim sürecine olan etkisini yeni medya teknolojileri dolayısıyla ele almayı amaçlamaktadır.

Çalışmada ilk olarak medyanın insan ve toplum üzerindeki etkisi politik psikoloji disiplini temelinde ele alınacaktır. Buradan hareketle medya ve kültür endüstrisinde yaşanan değişimler ele alınırken algoritmanın insan hayatında ve karar alma davranışı üzerindeki etkisi ele alınarak çalışma tamamlanacaktır.

Politik Psikoloji, Medya ve Kültür Endüstrisi

İki farklı sosyal bilim dalının kesişiminde yer alan politik psikoloji disiplini, çalışma alanının genişliği sebebiyle iletişim, felsefe, ekonomi, antropoloji vb. birçok farklı sosyal bilim dalı ile de sürekli temas halindedir. Türkiye'de psikanaliz ve politik psikoloji üzerine çalışmalarıyla tanınan Serol Teber disipline yönelik önemli bir tanımlamada bulunur:

“Hangi tür toplumsal-ekonomik formasyondan olursa olsun, egemen-resmi devlet ideolojilerin (...) birey psikolojisine yansıma biçimlerini, birey psikolojisini ne tür etkileyip, deforme hatta tahrip etmesini tartışır; ya da gene bir başka türlü söylemeyle, resmi (ya da özel) ideolojileri yansıtan birey psikolojisini gözlem konusu yapar...”(Teber, 2022, s. 32)

Politik psikoloji, insan hayatını düzenlemede kullanılan, dünyayı anlamlandırmak için aracı olarak tayin edilen sembol, kavram, konu ve kategoriler ile ilgilenmektedir. İnsanın toplumla, toplumun insanla ve elbette devletin tebaasıyla olan ilişkisi ile bu ilişkinin psikolojik yansımaları politik psikolojinin çalışma alanını oluşturmaktadır. Politik psikolojiye uygun çalışma, araştırma ve çıktılar her zaman bugünün dünyasının, toplumlarının ve insanının dünün bir yansıması olduğu kabulüyle başlamakta ve dolayısıyla soybilimsel bir süreç takibi yürütülmektedir (Nesbitt-Larking vd., 2014).

Politik psikoloji alanında çalışma yürüten bir çok isim, insan düşünce ve davranışının her zaman dünün bir mirasını içerdiğini, bunun yanında kamusal alanlarda gerçekleştirdiği etkileşimden hareketle değişebilir ve etkilenebilir olduğunu; bireyin tüm bu miras ve etkileşimlerden hareketle kendi kurgusunu inşa ettiğini ifade etmektedir (Anderson, 2010; Borgida vd., 2009; Elster, 1993; Nesbitt-Larking vd., 2014). Birey, içinde bulunduğu toplumla etkileşimde buldukça, aldığı eğitimler, içinde bulunduğu sanatsal ve kültürel etkinlik ve faaliyetlerle gelişip değişse de birçok çalışma göstermektedir ki medya, ikna ve rıza imalatı söz konusu olduğunda oldukça etkilidir (Herman & Chomsky, 2017) ve bu etkisi psikopolitik

bir araç olarak siyasiler tarafından başta seçim dönemleri olmak üzere oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

Medya, ister gazete ya da radyo gibi tek bir duyuya hitap etsin, ister televizyon ya da sinema gibi birden fazla duyuya hitap etsin kitleyi harekete geçirme noktasında güçlü bir manipülasyon ve propaganda aracıdır. Konunun ekonomi politik tarafı bir yana bırakıldığında medya bir eğlence aracı olarak düşünülebilirken, konuya ekonomi politik perspektif eklendiği takdirde medya mülkiyet ve sahiplik yapısı başta olmak üzere birçok farklı nedenle gerçekleri görünmesini istediği bir biçimde kurgulayarak yayınlamaktadır (Herman & Chomsky, 2017, ss. 72-101). Bir diğer taraftan medya ya da daha klasik bir ifadeyle basın, politik iktidarın kendini tebaasıyla-halkıyla yakınlaştıran bir mekân olarak onun sözünün aktarıcısı, onun gerçeğinin kurucusu olma vazifesini üstlenmektedir (Chomsky, 2010). Çalışmalar göstermektedir ki karar alma ve bu kararın uygulanmasında ideolojik içerikler, kişinin kendi deneyimlerinden çok daha etkili olabilmektedir (Sevincer vd., 2023). Bir diğer araştırmada da özellikle medyaya yansıyan haberler üzerinde toplumda yer alan farklı kimlik gruplarının büyük bir önyargıyla karşılaştıkları öne çıkmaktadır (Ryan vd., 2023). Her iki örnekte de genel kitlenin medya yansımaları üzerinden bir rıza üretimi sağlayarak toplumsal yaşama entegre ettikleri görülmektedir.

Chomsky'ye göre rıza üretimi medya – siyaset ilişkisinin temelinde yer almaktadır ve rıza üretimi yalnızca politik konular aracılığıyla gerçekleşmemektedir (2010, s. 38). Aksine birçok noktada günlük yaşam pratiklerinde yaşanan ya da yaşatılmak istenen değişimler doğrultusunda söz konusu durumlar politikleştirilmektedir. İstenen yönde bir rıza üretmek bir diğer ifadeyle “ikna” etmek etkili bir iletişim sürecini daha özeldenyse güçlü bir halkla ilişkiler sürecini gerektirmektedir. Medya aracılığıyla yürütülen kültür aktarımı gerekli rıza üretimi için önemli bir başlangıç noktasıdır (Mengü, 2012). Bugün sosyal medya olarak adlandırılan yeni medya formu insanı çepeçevre sararken düşünceleri üzerinde de hâkimiyet kurmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle de siyasal iletişim süreci için sosyal medyanın etkili kullanımı elzemdir. Sosyal medyanın ikna kabiliyeti ile ilgili detaylandırmaya girmeden önce, eleştirel teorinin aydınlanmanın insan ve toplumsal yaşama getirdiği değişim üzerine fikrini hatırlamak gerekmektedir.

1947 tarihli *Aydınlanmanın Diyalektiği* [*Dialektik der Aufklärung*] metni Theodor Adorno ve Max Horkheimer'in aydınlanmanın göz ardı edilen yönlerini konu edinmektedir. Metnin çalışma dâhilindeki esas önemi “*Kitlelerin Aldatılışı Olarak Aydınlanma*” alt başlığını taşıyan *Kültür Endüstrisi* bölümüdür (Adorno & Horkheimer, 2014, ss. 162-222). Metne göre aydınlanma baskıcı ve totaliter sistemlerin önündeki engeli kültür endüstrisi aracılığıyla kaldırmıştır (Adorno & Horkheimer, 2014). Kültür endüstrisi popülist hareketleri destekleyerek otoriteryan kişiliği öne çıkarmaktadır. Akıl ile doğanın arasındaki uyumun ortadan kaldırdığını ifade eden metin bugün gerek iletişim, medya ve kültür gerekse politika, felsefe ve sosyoloji için önemini korumaya devam etmektedir.

Adorno ve Horkheimer, kültür endüstrisini tanımlamak için teknik-teknolojik kavramların kullanımını yetersiz ama aynı zamanda gereksiz görürler (Adorno & Horkheimer, 2014, s. 163). Böyle bir tanımlamada bulunmak onlara göre, “milyonlarca insanın işin içinde olması yeniden-üretim yöntemlerini zorunlu kılarken, bu yeniden-üretim yöntemleri aynı gereksinimlerini sayısız yerde standart ürünlerle giderilmesini kaçınılmaz hale getirmektedir” düşüncesiyle fabrikatif kültür-sanat faaliyetlerini desteklemenin ötesine gidememektedir. Gelenek nokta itibarıyla insanın fabrikatif içerikten kaçamadığı aksine sosyal medya ile bu içeriğe daha derinden bağlandığı görülmektedir.

Adorno ve Horkheimer’a göre kültürel ve sanatsal olan anlamını biricikliğinde bulmaktadır. Biricik olan özgürleştiricidir ve insanın düşün dünyasını çalıştırmaktadır. Böylece kişi kendine en doğru politik-ideolojik tutuma kendi düşünce evreni aracılığıyla sahip olabilirken, çevresiyle girdiğı etkileşimde daha doğal düşünce ve ideolojik tavırlar ortaya çıkarabilmektedir. Düşünce, bu doğrultudan hareket edildiğinde, insanı özgürleştiren önemli bileşenlerden birisidir ve ideolojilerin tahakkümüne girmemeli aksine ideolojileri kendi içerisinden çıkarmalıdır. Oysa kapitalist toplumlarda kitleyi harekete geçirmek, istekler doğrultusunda tüketime yöneltmek amacıyla geliştirilen popüler kültür, sinema filmleri, radyo programları, popüler müzik, dergi vb. standartlaştırılmış kültürel ürünler tam olarak sözü edilen kitleyi pasifize ederek özgür düşüncenin gelişimini engellemektedir.

Düşünürlere göre kültür endüstrisi insana ve topluma yönelik birçok tehlikeyi ortaya çıkarmıştır. Özellikle kapitalist ürünler aracılığıyla karşılanan ya da tatmin edilebilen kurgu psikolojik ihtiyaçlar oluşturması ve bireyin politik karar alma noktasındaki etkisi göz ardı edilmemesi gereken tehlikelerin bir kısmını oluşturmaktadır. Kendiliğinden bir araya gelmiş homojen ya da yarı homojen doğal kitleye karşılık kültür endüstrisi insanları farklı amaçlar, ihtiyaçlar için bir araya getirerek yapma kitleler ortaya çıkarmaktadır. Teber, politik psikoloji üzerine fikirlerini ele aldığı çalışmasında doğal ve yapay kitle arasındaki farklılığa değinirken, bu kitlenin psikolojik ve politik anlamda birbirlerinden tamamen ayrıldıklarını ifade etmektedir (Teber, 2022). Doğal kitle kendi ideolojisine, politika, kültür ve pratiklerine sahipken; yapay kitlede tüm bunlar endüstri tarafından üretilerek bir ürün olarak kitleye tanıtılarak tüketilmektedir. Yapay kitle ve ihtiyaçlar özellikle 1980 sonrası “high tech kapitalizm” evresine geçiş sağlarken, halkla ilişkiler ve medya sektöründe bu tarihler itibarıyla yaşanan hızlı gelişmeler ve 2000’ler itibarıyla hayatın bir parçası haline gelmeye başlayan internet ama özellikle sosyal medyayla yeni bir kültür endüstrisi evresine geçiş başlamıştır (Teber, 2022; Zheng & Chan, 2014).

Kültür endüstrisi kavramlaştırması sadece yapay kitleler ve ihtiyaçları ortaya çıkaran bir kültürel bozulmayla ifade edilecek kadar yalın değildir. Kavram, insan kişisinin, özne ya da birey olmak arasındaki ayrıma etki eden eleştirel düşünce ve yaratıcılık konusunda önemli bir eşikte bulunur. Adorno ve Horkheimer’a göre kültür endüstrisi kişiyi pasifize ederken çevresiyle (kitleleriyle) uyumlu hale getirerek sanal bir homojenliğin parçası haline getirmektedir (Bernstein, 2005).

Kültür endüstrisi günümüzde çok daha karmaşık bir hale gelmiştir. İnternet ve sosyal medyanın çalışma prensibi olarak ifade edilebilecek olan algoritmalar, büyük veri yığınlarında kişisel verileri filtreleyerek çalışmaktadır. İnternet ortamında paylaşılan her bir içerik bir sonraki hareketin sistem tarafından tahmin edilmesinden, kişiye özel ihtiyaç belirlenimi ve reklam paylaşımına neden olmaktadır. Dolayısıyla, kültür endüstrisi bugün sınırlarını dijital-sanal alana da sirayet ettirmiş durumdadır. Bunun yanında alışla gelmiş kültür endüstrisinde olduğu gibi kanal ya da mekân sınırlılığının olmayışı yeni endüstrinin manipülatif etkisini ve çeperini güçlendirmektedir.

Tek Boyutlulaşma ve Teknoloji

Kültürün politik hayata ve insan davranışlarına nasıl etki ettiğini konu edinen “kültür endüstrisi”, toplumsal düşüncenin medya vb. çeşitli kültür mekânları tarafından nasıl manipüle edildiğini ortaya çıkarmaktadır. Herbert Marcuse’nin *Tek-Boyutlu İnsan* [*One-Dimensional Man, 1967*] metni, kültür endüstrisinin ve teknolojinin etkisiyle modern toplumda görülen her biri bir diğerine benzer düşünce sistemine sahip insanlardan oluşan yeni kitle toplumunu ele almaktadır. Metin modern toplumun uyumlu ve eleştiriden uzak insanını akıl dışı olarak işaretlerken, gelişen teknolojinin toplumu nasıl şekillendirdiğini, ideolojilerin birbirine yakınsayarak sürekli olarak, var olan otoriter düzenin devamlılığının istendiği bir sistemi ele almaktadır (Marcuse, 1997).

Marcuse’nin farklı çalışmalarında da teknolojinin toplumu nasıl şekillendirdiğini ve bireyi nasıl etkilediği konusu, kültür endüstrisinde olduğu gibi baskıcı bir uygarlık aracı olarak kendine yer bulmaktadır (2016). Çünkü ona göre uygarlığın esas amacı, insan içgüdülerine boyun eğdirmektir (Marcuse, 2016, s. 21). Freudyen bir doğa durumu düşüncesine sahip olan Marcuse’e göre, teknoloji insanı doğa durumunda sahip olduğu iletişimsel zihin yapısına dönüşünü engellerken iktidarın tahakkümü altında tutmaktadır. Böylece ideolojik aktarım sağlıklı bir şekilde devam edebilmektedir.

Marcuse için teknoloji yalnızca hayatı kolaylaştıran bir araç ya da araçlara karşılık gelmez. Aynı zaman ideolojik bir kimliğe de sahiptir. Hayatı kolaylaştıran teknoloji aynı zamanda insanı denetleyen ve yönlendiren bir araçtır. Bu sebeple de teknoloji, tıpkı kültür endüstrisi gibi hem bir ihtiyaca hem de ihtiyacı üretene karşılık gelmektedir.

Teknoloji ve kültür endüstrisi, rıza imali sürecinde farklı teknik ve pratikler kullanabilir. Terör psikolojisi, eşitlik ve eşitsizlikler, etnik kimlik-aidiyet ve psikolojisi gibi konular toplumda var olan politik psikolojik iklimin kontrolü için en sık başvurulan başlıklardandır (Aalberg, 2017; Anderson, 2010; Borgida vd., 2009; Elster, 1993; Victoroff & Kruglanski, 2008). Kültür endüstrisinin bir çıktısı olarak tek boyutlulaşma, insanı ve düşünce yeteneğini pasifize ederek sunulan içerik ve üretilen ihtiyaçlar üzerine sorgulamasını engellerken, güçlü bir lider ihtiyacını da ortaya çıkarmaktadır. Adorno’ya göre aydınlanma baskıcı rejimleri ve otoriteryan karakteri öne çıkarmakta hatta kutsallaştırmaktadır (Teber, 2022, ss. 43-45). Yaşanılan toplum, politik, ekonomik ve inanç sistemleri kişinin zihnini inşa etmektedir

(Adorno, 2011). Onun otoriteryan karakter üzerine çalışmalarına yönelik olarak Teber şu çıkarsamada bulunur: “Çalışma verileri, hangi yönetimde olursa olsun, antidemokratik politika ve propaganda etkisi altında, insanların otoriteryan (ya da potansiyel faşist) olarak da tanımlanan bir kişiliği içinde” barındırdığını ve gerekli durumlarda bu kişiliği ya dışarı çıkarmaya ya da bu kişiliğe en yakın politik figürü desteklemeye karar verdiklerini göstermektedir (Teber, 2022, s. 44).

Otoriteryan karakterin, tek boyutlu toplumda desteklenmeye başlaması, bu toplum tipinin var olan düzenin devamlılığını esas aldığı ve dahası yeterli eleştirel düşünce kabiliyetine sahip olmadıkları için düzenin öteki halini öngöremedikleri şeklinde yorumlanmaktadır. Muhafazakârlık, toplumsal norm ve geleneklerin sürdürülmesi tek boyutlu toplumun ve otoriteryan karakterin ortak özellikleridir (Adorno, 2011; Marcuse, 1997; Teber, 2022).

Bugün toplumsal alan üzerine yapılan çözümlenelerde tek boyutlu ve otoriteryanist düşüncenin desteklendiği politik düşüncelerin yaygınlığı öne çıkmaktadır. Bu çıktılar üzerine bir araştırma yapıldığında ise internet teknolojileriyle kültür endüstrisinde yaşanan değişimin, kitleyi kontrol ve kitle üzerinde gerçekleştirilen rıza imalatının otomatize edilişi konusu öne çıkmaktadır. Bir sonraki başlıkta tek boyutlu ve otoriteryan karakteri destekleyen düşüncenin arkasındaki karar mekanizmasının inşa edilme süreci ele alınarak çalışma tamamlanacaktır.

Algoritmalar ve Yönetimsellik

Teknoloji alanında yaşanan gelişmeler enformasyona ulaşmayı ve enformasyon üzerinde kontrol sağlamayı kolaylaştırırken kültür endüstrisinde algoritmalara dayalı yeni bir süreci de başlatmıştır. Marcuse'nin öne sürdüğü tek boyutlu toplum fikri, kültürel alanda uygulanan hegemonik güç olarak iktidarları işaret ederken, yeni dönemde esas hegemonik güç algoritmanın kendisine dönüşmeye başlamıştır.

Algoritmalar, belirli kurallara göre veri işleyen, sınıflandıran, analiz eden ve sonuç üreten matematiksel işlemlerdir (O'Neil, 2020). Algoritmalar, günümüzde pek çok alanda kullanılmakta ve insan hayatını kolaylaştırmakta, hızlandırmakta ve iyileştirmektedir (Marr, 2019). Örneğin, arama motorları, sosyal medya platformları, e-ticaret siteleri, yapay zekâ uygulamaları, akıllı telefonlar, navigasyon sistemleri gibi teknolojiler algoritmalar sayesinde çalışmaktadır. Ancak algoritmaların getirdiği kolaylaştırıcı sistemin görünürde olmayan bir de karanlık yönü bulunmaktadır. Algoritmalar kendi sınırları dâhilinde bir diğer ifadeyle internet ve sanal ortamda yer alan veriler üzerinde bir gözlem imkânına sahiptir (Han, 2019). Akıllı cihazların ya da yapay zekânın akıbeti ve başarısı bu algoritmalara bağlıdır (Tegmark, 2021). Gözlemler verilere dönüşürken günlük yaşamın mikro örneklerinden siyasi seçimlerde karar almaya kadar birçok noktada algoritma rıza imali eylemini gerçekleştirmektedir.

İdeal bir toplumun gözlemciye ihtiyacı olmadığı, bu görevin toplumun kendi içinde örgütlenerek icra edildiği düşüncesi (Simmel, 2009, ss. 33-34), gözetim alanında çalışmalar ile felsefe, sosyoloji ve iletişim alanında yapılan çalışmalarla uygulamada karşılık bulamazken

ütöpik bir yaklaşım olarak görülmektedir (O’Shea, 2021). Gözetim çalışmaları devletler başta olmak üzere her türden iktidar-elit çevrenin toplumu gözetlemek için farklı teknolojiler inşa ettiğini ortaya koymaktadır. Bu nokta itibarıyla Michel Foucault’nun yönetimsellik düşüncesi özgürlük, özgür insan ve özne boyutunda konuyu farklı bir pencereden tartışmakla kalmaz, modern insanın özgür olabilme imkânlarını birbiri ardına gerçekleştirdiği seminerler ve yayınlar ile ortadan kaldırır (Foucault, 2010, 2012, 2013, 2015). Daha doğru bir ifadeyle bu çalışmalar ile öznenin özgür olabilme imkânına sahip olamayacağını kendi perspektifiyle kanıtlar. Bunun yanında insanın aldığı kararların arkasında hegemonik güçlerin olduğu iddiasını güçlü bir şekilde tartışmaktadır.

İktidarın özneyi kurma teknolojileri üzerine çalışmaları ile tanınan Michel Foucault’nun yönetimsellik kavramı, kendini farklı dönemler için farklı teknolojilerle göstermektedir. Yönetimsellik kavramı, Foucault için iktidarın özneleri oluşturma ve onları kendine tabi kılmasını sağlayan teknolojiye karşılık gelmektedir. Yönetimsellik, siyasi iktidarın egemenlik biçimine karşılık gelmez; bunun yerine belirli bir sınır içinde iktidarın dağılmış ve stratejik karakterinin ortaya konulmasıdır. Bilgi, disiplin, nüfus ve güvenlik gibi ülkede bulunan yasa ve normlardan kendini ayırarak kültürel ve sosyolojik alanlar ile günlük yaşamın ayrılmaz mekânlarında (okul, ev, işyeri) kendine yer edinir. Yönetimsellik siyasi bir iletişim faaliyetinin toplum üzerinde farklı kurum ve kuruluşlar aracılığıyla yürütülerek özneyi kurmaktadır (Foucault & Berten, 2014). Bu sebeple siyasi iktidara karşılık gelmese de siyasi iletişim sürecinin önemli bir parçasıdır. Çünkü toplumu ya da ülkeyi inşa eden, devamlılığını sağlayan diğer makro oluşumlar aracılığıyla politik iklimin temelinde yer alır. Siyasi partilerin hedef kitleleri ile bir araya gelmesi, takipçisi olmayan fakat kendi takipçileri haline getirebilecek “kararsızlar” benzeri grupları kendi taraflarına çekebilmek için ortaya konan kültürel iklimlendirme yönetimselliğin bir parçasıdır.

Yönetimsellik aracılığıyla topluma aktarılacak olan kültürel, politik iklim, medyada ya da diğer kurumlarda olduğu gibi mülk, mülkiyet ve sermaye birikimi aracılığıyla değil; sosyal toplumsal kuvvetlerin aracılığıyla gerçekleşir (Mills, 2023, s. 19). Medya, moda, ekonomi, okul, hastane, işyeri vb. birçok oluşum yönetimselliğin ögesini oluşturmaktadır. Bu düşünce çalışmanın ilk bölümünden beri ele alınan kültür endüstrisi ve onun zaman içindeki değişimi ile de yakından ilişkilendirilmektedir.

Algoritmik Yönetimselliğin Siyasal İletişime Yansıması

Kültür endüstrisi kavramı aydınlanma projesinin bir çıktısı olarak gelişen teknolojik ve kültürel hareketlenmelere karşılık olarak ortaya çıkmıştır. Yönetimsellik, ceza teknolojileri, akıl sağlığı ve güvenlik gibi konularda toplumda oluşturulan kültürel değişimler, algılar ve bu algıların yönetimi ile ilişkilidir. Bir diğer ifadeyle aydınlanma projesinin kültür endüstrisi ile başlayarak ortaya koyduğu tek boyutlu toplum düşüncesinin ardındaki teknolojiyi Michel Foucault “yönetimsellik” [governmentality] olarak adlandırmaktadır.

Teknoloji üzerine eleştirel teori kapsamındaki söylemin oluşumunda önemli bir yere sahip olan Andrew Feenberg, giriş bölümünde de söz edildiği gibi toplumsal ve insani

boyutta hem faydalı hem zararlı yönlerinin bulunduğunu ifade etmektedir (Feenberg, 2009, 2017; Khatchatourov vd., 2019). Gelinek nokta itibariyle günlük hayat ve toplumsal normlarda algoritmalar, farklı bir ifadeyle internetteki akışlar aracılığıyla hızlı değişimler gözlemlenmektedir.

Günlük yaşam ve normlarda teknoloji eksenli yaşanan değişimler toplumsal, kültürel ve politik alanlara sirayet etmektedir. Bu konuda 2013 yılında Foucault'nun yönetimsellik kavramına farklı bir yaklaşım geliştiren Antoinette Rouvroy ve Thomas Berns, algoritmik yönetimsellik kavramlaştırmasını öne sürmüşlerdir. İki isme göre algoritmalar insan davranışı üzerinde tahakküm elde etmiş durumdadır (Rouvroy & Berns, 2013). Daha önce rıza imalatı için gereken davranışı ön görmek, yönlendirmek ve kontrol etmek, algoritmalar aracılığıyla otomatize edilmeye başlamıştır. Söz konusu yönlendirme için gereken veri, algoritmanın kişisel veriler üzerinden filtrelediği enformasyon üzerinden gerçekleştiği içinde başarı şansı her geçen gün artmaktadır.

Rouvroy (2020), algoritmik yönetimselliğin insanın düşünömsel kabiliyetleri üzerinde tıpkı Foucault gibi benzeri görölmeyen bir teknolojiyle sınırlandırma ve yönlendirme getirildiğini öne sürmektedir. Söz konusu benzerlik kavramı öne sürdükleri ilk çalışma olan *Algoritmik Yönetimsellik ve Özgürleşme Perspektifleri [Gouvernementalité algorithmique et perspectives d'émancipation]* metninde daha önce benzeri görölmemiş bir yönetim ve iletişim biçimi olarak derinlemesine ele alınmaktadır (Rouvroy & Berns, 2013). Ham ya da meta verilerin tümevarımsal bir temelde işleyerek ürettiği davranış kalıplarının etkili ikna metotları aracılığıyla kullanıcıya uygulanması olarak tanımlanabilecek olan bu yeni yönetim biçiminde kişiselleştirme anahtar kavram olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Cambridge Analytica'nın Facebook üzerinde gerçekleştirdiği 2016 Amerikan Başkanlık Seçimleri ile İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden çıkması için yapılan referandumda [Brexit] deneyimlenen algoritmik yönetimsellik ticari olduğu kadar da politik dolayısıyla etik, ahlak kuralları aracılığıyla hukuki ve elbette insanın sağlıklı karar alma davranışına etki etmesiyle politik ve psikolojik birçok sorunu içermektedir.

Konuyla ilgili olarak güçlü bir tartışmada “veri işleme ve otomasyon sistemleri yaygınlaşıp makinelerin karar alma süreci günlük yaşamda arttırıldıkça insani düşünömsellik ortadan kalkıyor mu?” sorusuna yanıt aranmaktadır (Weiskopf & Hansen, 2023). İnsan analitiği konusundaki güncel konu ve tartışmalara değinen çalışmada yüz tanımadan, dronlara birbirinden oldukça farklı dijital teknolojilerin iş ve özel yaşamı kolaylaştırıp, insanlar tarafından daha sık tercih edilmeye başlaması güçlü etik tartışmaları zorunlu kılmaktadır. Düşünömselliğin engellenmesi eleştirel teorinin öncesinden bugüne iktidar ve özne ilişkisinde süregelen bir tartışma olarak devam ederken, algoritmik yönetimsellik ile birlikte tartışma üçüncü bir tarafın daha dâhil olmasıyla genişlemektedir. Zetabyte'lara ulaşan büyük verinin filtrelenerek hedef kitle tayininin, teyin edilen hedef kitlenin şahsi tercihlerine yönelik içeriklerin sunulmasıyla insan ruhunu adeta bir kuşatma altına alan “algoritmik yaşam zinciri” Joanna Kovenka'nın distopik evrenini hatırlatmaktadır (Morison, 2020, s. 4).

Yukarıda Cambridge Analytica skandalından söz edilmişti. Bu skandal söz konusu kurumun Facebook'ta yer alan kullanıcı verilerini analiz ederek dünya siyaseti için oldukça önemli seçimlerin sonuçlarında kullandığı orantısız ikna sürecinin açığa çıkması olarak tanımlanabilir. 2016 yılında gerçekleşen ABD başkanlık seçimlerinde Donald Trump'ın ve Birleşik Krallığın, Avrupa Birliği'nden çıkması ya da çıkmamasına yönelik referandum olan Brexit'teki "evet" kampanyasında Cambridge Analytica aktif rol oynamıştır.

Algoritmik yaşam zinciri, tek boyutlu toplumsal düzen içinde kültür endüstrisini tüketen öznesi için sosyal medyadaki ana akışa karşılık gelmektedir. Hedefli reklamcılık ile hedef kitle tayininin otomatize edildiği süreç insanın karar alması söz konusu olduğunda yanıltıcı içeriklerle güçlü profil dönüşümleri oluşturabilmektedir (Amer & Noujaim, 2019; Cadwalladr, 2019b, 2019a). Konuyu bir örnek üzerinden ele almak gerekirse: Cambridge Analytica sürecini uzun bir süre inceleyen araştırmacı gazeteci Carol Cadwalladr, Brexit referandumunda evet oyunun en yüksek olduğu bölgeleri ziyaretleri üzerine gerçekleştirdiği bir konuşmasında, oy verenlerin Facebook'ta çıkan reklamlardan ne kadar yoğun etkilendiklerinden söz etmektedir. Bu konuşmada Cadwalladr y verenlerin röportajlarında özellikle Avrupa Birliği tarafından finanse edilen birçok kuruluşun bu reklamlarda gösterilmediğini, Avrupa Birliği'nin bir parçası olmaya devam edildiği takdirde ülkelerine yoğun göçmen nüfuslarının geleceğini düşündüklerini ve bu doğrultuda Brexit ile Avrupa Birliği'nden ayrılınması gerektiği yönünde oy kullandıklarını aktarmaktadır (Cadwalladr, 2019a). Burada demokrasi ve karar alma üzerine büyük bir manipülasyon bulunmaktadır.

Cambridge Analytica'nın eski bir yöneticisi ve ardından ihbarcısı olan, Own Your Data Foundation kurucu ortağı Brittany Kaiser, Silikon Vadisi'nin seçkin kurumlarının şeffaflık eksikliği, bilgilendirilmemiş rıza, takip veya izlenebilirlik ve kişisel verilerin kullanıcıya katma değer sağlamadan kurumlara kar getirisi üzerine birçok uyarıda bulunmaktadır (Kaiser, 2023). Kaiser, tıpkı Cadwalladr gibi söz konusu isimlerin demokratik süreçleri sadece zedelemekle kalmadığını yeni bir yönetim sürecini ortaya çıkardığını ve bu yeni sürecin fikri mülkiyet ve özgürlüklü dolaylı olarak yok saydığını ifade etmektedir. Her ne kadar Cambridge Analytica skandalı geride kalmış olsa ve kurumlar demokratik süreçlere yönelik daha şeffaf politikalar yürüteceklerine yönelik teminatlarda bulunsalar da yapılan bir araştırmada toplan kişisel verilerin özellikle ham verilere erişimin mümkün olduğunu, üstelik birçok kurumun geçmişe oranla hedefli içerik yönetimine daha fazla ağırlık verdiğini ortaya çıkarmıştır (Cadwalladr & Graham-Harrison, 2018)

Demokrasilerin çoğulcu ontolojisini teknoloji kurumlarıyla daha iyi ilişkiler kuran politik tarafların çıkarları yönünde tekilleştiren yeni yönetimsellik sürecinde çoğulcu yapı (Morison, 2020, s. 1), kişinin sosyal medyada oluşturduğu ekosistemi (fanusu) dâhilinde devam edebilmektedir. Richard Seymour, sosyal medya platformlarının hem dikkat hem de ilgi açlığına aynı zamanda dikkat ve ilgide bir açıklığa neden olduğuna değinirken, Nick Srnicek bu durumu platform kapitalizminin temel açmazlarından biri olarak görmektedir (Morison, 2020).

Algoritmik yönetimselliğin işleyişi karmaşık fakat her bir parçası birbiri ile tam uyumlu bir makineye ya da biraz daha ileri gidilerek bir fabrikaya benzetilebilir (Rouvroy, 2020). Burada her şey başarıyla organize edilmiş işlemlerin yüksek hızla tamamlanarak bir sonraki aşamaya geçiş sağlanmaktadır. Burada özellikle Lazzarato'nun (2014, s. 25 akt Weiskopf & Hansen, 2023) Deleuze ve Guattari'den (1987) hareketle ele aldığı 'makine köleliği' kavramlaştırması önem kazanmaktadır. Makine köleliği kişiyi makinenin sıradan ve dolayısıyla hiçbir ilave özelliği olmayan fakat işleyişin devamlılığını sağlayan bir 'dişli' ya da 'çark' görevi görmesi sağladığına yönelik bir görüştür. Algoritmik yönetimsellikte sistemin tüm parçalarının işleyişini, uyum ve dengesini sağlamayı amaçlayan yönetim faaliyetidir. İnsan – insan olmayan aktörlerin sistemin bileşenlerini oluşturduğu bu düzende insan-öznenin kendi kararlarını verebilecek bir alanı birçok isme göre bulunmamaktadır (Rouvroy, 2020; Weiskopf & Hansen, 2023). Veri işleme ve otomasyon üzerinde matematiksel süreçler yoğunluk kazandıkça araçsallaşan politik uzamda iletişimsellik ve düşünömsellik kabiliyetleri de ortadan kalkmaktadır. Böylelikle özne karar alma ve seçim hakkını zihnindeki görüntüler üzerinden şekillendirir ve üzerine bir düşünce geliştirme ihtiyacı hissetmez. Bu durum her geçen gün etik-ahlak felsefesi ile algoritma üzerine çalışan isimleri birlikte düşünmeye zorunlamakta ancak gelinen noktada henüz gereken eylemlerin başlatılmadığı gözlenmektedir (Weiskopf & Hansen, 2023).

Algoritmik yönetimselliğin ya da bir genellemeyle algoritmaların kontrol altına alınmadığı, ulusal, bölgesel ve küresel kural koyucuların algoritmaların kişisel veri kullanımı üzerine daha etkili kurallar koyulmadığı sürece insan zihni-benliği yakın gelecekte büyük bir tehlikeye girecektir. Çünkü özgür düşünme ve özgür karar alma durumu ortadan kalkarak politik süreç tamamen erklerin kontrolü altına girecektir (Han, 2019).

Veri-davranışçılığı bir diğer ifadeyle psikolojik motivasyonları algoritmalar aracılığıyla kontrol altına alarak karar alma davranışında meydana gelen değişim, akın geleceğin önemli konularından birisidir (Rouvroy & Berns, 2013). Çevrimiçi reklamcılık, siyaset vb. birçok konuda yararlanılan algoritmik yönetimselliğin önemli amaçlarından birisi olan veri-davranışçılığı hukuki konularda giderek artan bir öneme sahiptir (Harkens, 2018; Weiskopf & Hansen, 2023).

Byung Chul Han *Psikopolitika* metninde yeni düzenin nitel insan verisinin kolaylıkla nicelikselleştirildiğinden söz etmektedir (Han, 2019, s. 67). Hatta bu durum için bir kavramsallaştırmada dahi bulunmaktadır: "Nicelleştirilmiş benlik" [Quantified Self]. Benliğin teknolojik araçlar vasıtasıyla ikna sürecine hazır hale getirilmesi; ayrıca 0-1 rakamlarına karşılık gelecek şekilde aktarımı Sherry Turkle içinde ikinci benlik olarak tanımlanmıştır (Turkle, 2005).

İlk olarak 1984 yılında aynı isimli metinde geçen ikinci benlik kavramsallaştırması sosyal medyanın ve akıllı cihazların insan hayatında yeri ve önemi arttıkça daha da önem kazansa da özellikle Han'ın nicelleştirilmiş benlik kavramıyla daha da önemli bir tartışma

konusu haline gelmiştir. Teknolojinin yalnızca insanın yaptığı şeyle ilintili olmaktan çıktığını; düşünme şekli ve düşünülen şeyle de ilgili bir araç haline geldiğini söyleyen Turkle, insan verileştirmenin henüz bilinmediği bir dönemde hesaplamalı psikoloji üzerine oldukça önemli öngörü ve çıkarımlarda bulunmuştur. Metnin yirminci yılı için yeni bir edisyon hazırlayan Turkle artık söz konusu teknolojinin ne canlı ne de cansız olarak değerlendirilemeyecek bir sınırdaki olduğunu ifade etmiştir (Turkle, 2005). İnsani olanın veriye dönüşümü ve otomasyon sistemlerinin insani düşünümSELLİK yeteneğini kazanmaya başladığı günümüzde Turkle ve Rouvroy'un bu teknolojiler üzerine yaptıkları çıkarımların önemi daha da artmaktadır.

Benliğin nicel bir veri haline dönüştürülmesi iktidar-özne arasındaki güç ilişkisinde iktidar kanadına oldukça büyük bir avantaj sağlamaktadır. Buradaki iktidar yalnızca siyasi iktidara değil genel anlamda yerel ve global düzeylerde kitleler üzerinde kontrol hakkına sahip tüm güç erklerine işaret etmektedir. Bununla birlikte elbette konunun kişi hak ve özgürlükleri noktasında seçimlerde de büyük bir etkisi olmaktadır (Celis, 2020). Algoritmik yönetimsellik bireyin sanal bir yansımalarını nicelleştirirken mahremiyeti tamamen askıya almaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi zaten araçsallaşmış ve tek boyutlulaşan insan zihni kültür endüstrisinin bu son pratiği aracılığıyla erklerin kontrolüne daha da geçmiş olmaktadır.

Turkle teknoloji ve insan hayatı üzerine çıkarımlarda bulunurken, teknoloji ve teknolojinin ardında yatan erkin geçmişte var olan erk sahiplerinin gerçekleştiremediği bir şeyi başardığına dikkat çeker. Artık insanlar ya da bir diğer ve daha doğru bir ifadeyle özneler birbirlerinden hiç olmadığı kadar uzaktır. Teknoloji gelişip sanal ortamda insanları birbirine bağladıkça reel yaşamda özneler aynı ortamda olsalar dahi birbirinden uzakta yaşamaktadır (Turkle, 2011). Bu durum yeni kültür endüstrisinin kişiye özel fanuslarda ortaya koyduğu içerikler aracılığıyla daha etkili ikna ve algı yönetimine neden olmaktadır.

Turkle vb. isimler gelişen teknolojinin politik kültür ve iletişim üzerinde de geri dönüşü oldukça zor bazı tahribatlar açtığından söz etmektedir. İkinci benlik düşüncesinin yeri geldiğinde bir işbirlikçi benliğe dönüştüğüne değinen Turkle burada demokratik seçim sürecinin bir oyuna dönüştüğünü ve günlük rutinin parçası aktivitelerin bile takipçiler arasında bir seçim sürecine dönüştürülerek demokratik sürecin zedelenişine işarette bulunur (Turkle, 2011, s. 175). Morrison özellikle ABD'nin Irak savaşından bu yana veri analistleri aracılığıyla elektronik veriler üzerinde çalıştıklarını ifade etmektedir (Morrison, 2016, 2020). Bu analizlerin güvenlik gerekçelendirmeleriyle başladığını ifade eden Morrison'a benzer şekilde kimi araştırmacılar algoritmalar üzerindeki kontrolün bazı durumlarda olumlu sonuçlara neden olabileceğini ifade etmektedir (Roberts, 2019; Roberts & Elbe, 2017). Böylesi insan zihni üzerinde güçlü bir kontrole neden olan teknolojiler özellikle kamu sağlığı ve kitlesel yaşam tehditleri söz konusu olduğunda anlamlı bir hal alırken, kişisel hak, özgürlük, günlük yaşam ve kararlar ile politika söz konusu olduğunda bir tehdit olarak kabul görmektedir.

Vincent Mosco teknolojinin özellikle de büyük verinin geldiği noktaya "mitoloji" yakıştırmasında bulunur. Ontolojik bir şekilde reel karşılığı sadece 0 ve 1'den ibaret olan söz konusu teknoloji fişi çekildiği anda anlamını, önemini kaybederken; var olduğu süre boyunca

insanlığın günlük-sıradan ihtiyaç ve kararlarından siyasi seçimlere kadar hemen her alanda büyük bir güce sahiptir. Mosco, teknolojik gelişmelerin sanayi-iş, hükümet ve günlük yaşam alanlarının tamamına bu denli sızmasından rahatsızdır (Morison, 2016). Bu karşı koymanın ardında yatan en önemli neden ise “teknotoriterlik” durumudur. Teknotoriterlik belki sıcak bir savaşı başlatacak kadar güce henüz kavuşmuş değildir ancak en optimist yaklaşımla bile soğuk savaşa ya da ülkeler, bölgeler, kitleler arasında karşılıklıya neden olabilecek imkan ve şartlara sahiptir. Bu sebeple Rob Kithen’in önderliğinde birçok isim büyük veri ve algoritmaları dolayısıyla da algoritmik yönetimselliğin epistemik, ontolojik, politik ve etik bağlamında doğru, eksiksiz ve konu başlıklarının her bir tarafının tarafsızca sorgulanması, tartışılması ve tıpkı insan haklarında olduğu gibi evrensel karar ve yaptırımların alınması gerekliliğini vurgulamaktadır (Morison, 2016, 2020; O’Neil, 2020, 2022; O’Shea, 2021; Tegmark, 2021; Webb, 2019).

Teknoloji alanında yaşanan devrimler, bilimsel devrimlerde olduğu gibi paradigma değişimleri aracılığıyla gerçekleşmez (Şan, 2022, ss. 110-111). Teknoloji alanında yaşanan bir gelişmenin devrime dönüşmesi onun epistemik değerinden kaynaklanmaz; günlük hayattaki kullanışlılığı ve adaptasyonu ile gerçekleşmektedir. Elbette ki bu durum teknolojik devrimlerin arkasında bir rasyonalite olmadığı ve sadece araçsal gelişmeler olduğu anlamına gelmez (Şan, 2022, s. 111).

Algoritmaların teknoloji ve insan hayatına katkısı yukarıdaki paragraf göz önünde bulundurulduğunda oldukça tartışmalıdır. Çünkü algoritmalar hem insan hayatını kolaylaştıran yapay zekâ dâhil tüm dijital teknolojilerin çalışma prensibini hem de insanlığın zaten mutlak cevap arayışına devam ettiği özgürlük, demokrasi ve etik üzerine birçok açmazı beraberinde getirmektedir. “Kişisel veriler dijital kapitalizmin petrolüdür” ifadesi yakın geçmişin önemli mottolarından birisi haline gelirken aslında içinde bir başka mesaj daha taşımaktadır: Kişisel verinin petrole eş değer görülmesi insan zihninin ve kültür dünyasının sembollerini hammadde olarak görülmeye başlanması anlamına gelmektedir (Şan, 2022, s. 111).

Algoritmik yönetimsellik, insan zihninin, faaliyet, alışkanlık ve tercihlerinin veri ambarlarında depolandığı ve erk sahiplerinin istediği yönde düşünce imalini öznedeye gerçekleştirecek içeriklerin üretilerek nokta atışı kişiye aktarılmasını ifade etmektedir. Bu durum sağlıklı bir politikanın ya da iletişim sürecinin işleminde büyük bir soruna işaret etmektedir. Algoritmalar kendi çıkarları doğrultusunda insan davranışı modelleri üretirken, demokrasi, özgürlük ve etik konuları bağlamında büyük sorunlara yol açmaktadır.

Hedefli reklamcılık, iletişim alanındaki organik bağı yapı bozuma uğrattırırken, kişinin yakın politik tavırdaki görseller aracılığıyla politik karar almasına etki etmek etik, yasal ve politik birçok sorunu beraberinde getirmektedir (O’Neil, 2020, 2022). Şeffaflık ve hesap verebilir olma, önyargı, gözetim ve insanın kontrolünün olmayışı bir diğer ifadeyle tamamen otomatize edilmiş matematiksel süreç organik iletişim sürecini zedelemekte ve sağlıklı politik karar almanın önünde büyük bir engel oluşturmaktadır.

Kişinin kendini gerçekleştirebilmesi ve toplumsal alanda kendine bir yer edinebilmesi için iletişim hayatı önem taşımaktadır (Soydaş, 2021, s. 11). Geçmişte uygarlığı kuran ve geliştiren insan, bugün dijital alanda algoritmanın kontrolü altında asimile olmaya başlamıştır. Adorno'nun otoriteryan kişiliğin gelişiminde kişinin yetiştiği ortamın önemine yaptığı vurgu, bugün sanal ortam için yeniden güncellenmek durumunda kalmıştır. Turkle'in ikinci benlik çalışması hatırd tutulursa, kişi sanal alan içerisinde kendini yeniden tanımlamakta dolayısıyla burada bir kişilik inşa etmektedir. Otoriteryan kişiliğin gelişmesinde öne çıkan argümanlar bu nedenle bir kez daha önem kazanmaktadır. Kişinin tıpkı daha önce reel yaşamda kendini gerçekleştirebilmesi için iletişime girmesi gerekiyorsa, sanal yaşamda da aynısını yapması ve kendi benliğini-kişiliğini inşa etmesi gerekmektedir. Sanal alan ile reel yaşam arasında bir farklılık burada ortaya çıkmaktadır. Dışsal toplumsal baskıların içsel olarak bastırılması reel yaşamda sanal yaşama oranla daha kolayken, sanal yaşamda algoritmalar aracılığıyla oluşan akışlar kişiyi reel yaşamdan daha derinden etkileme imkânına sahiptir.

Teknolojiyi hem bir baskı hem de özgürleştirici potansiyellerinin üzerine düşünerek ele almanın gerekliliği savunan Feenberg, teknolojiyi ve teknolojinin çıktılarını toplumsal mücadelelerin sonucunda şekillenen bir olgu olarak görmektedir (Feenberg, 2009, 2017). Feenberg'ün perspektifinden algoritmik yönetimsellik kavramı incelemeye alındığında yukarıda ele alınan olumsuz yönlerin kontrol altına alınması imkânı doğmaktadır. Bu sayede iletişim ve politik alanında yaşanan algoritmik hegemonya ortadan kalkarken, araçsal akılda yerine iletişimsel akla bırakma imkânına sahip olacaktır.

Sonuç Yerine

Eleştirel teorinin öne çıkan iki ismi olan Adorno ve Horkheimer'in kültür endüstrisi kavramlaştırmasının bugün gelişen internet teknolojileriyle nasıl bir değişim yaşadığı konusunu siyasal iletişim ve politik psikoloji aracılığıyla ele alan bu betimsel analiz için kesin bir sonuç yazmak, henüz gelişmelerin devam ettiği günümüz için oldukça zor bir uğraştır.

Algoritmik yönetimsellik olarak tanımlanan, büyük veri yığınlarında yer alan kişisel verilerin algoritmalar aracılığıyla filtrelenerek kişinin istenen yönde karar almasını sağlamayı amaçlayan yeni politik ve kültürel sistem Türkiye'de ve dünyada henüz yeterince tartışılmamakta ve önemi fark edilememektedir. Oysa Facebook-Cambridge Analytica skandalından bu yana geçen süre zarfı içerisinde algoritmik yönetimselliğin ve bu sistemin işlerliğini sağlayan algoritmaların kullandığı kişisel verilerin kullanımı üzerine hassas kararların alınması gerektiği önemli bir gerçek olarak kendisini göstermektedir.

Teknolojinin insanın karar alması noktasındaki etkisinden rahatsız olan O'Neil (2020), Tegmark (2021), Turkle (2005, 2011), Rouvroy ve Berns (2013) vb. isimler özgür insan düşüncesinin önündeki bu engelin kaldırılması için uluslar arası kuruluşların ve yasa koyucuların harekete geçmesi gerektiğini öne sürerken; Feenberg vb isimler çıkış yolunun sadece kuruluşlar ve yasalarla mümkün olmayacağını dile getirmektedir. Feenberg (2009, 2017), esas ve önemli meselenin tıpkı Marcuse'nin (1997, 2016) öne sürdüğü gibi eleştirel

düşünce kabiliyetinde görülen eksiklik olduğu görüşündedir. Kişinin entelektüel gelişimi gerçekleşmediği sürece farklı dönemlerde farklı teknolojik gelişmeler toplumlarda yeniden araçsal düşünce iklimini geri getirebilecektir. Araçsal düşünce iklimi günümüzde de söz konusu gelişmelere bağlı olarak iletişim ve etkileşim görünümünde devam etmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no grant support.

Kaynakça/References

- Aalberg, T. (Ed.). (2017). *Populist political communication in Europe*. Routledge.
- Adorno, T. W. (2011). *Otoritaryen kişilik üstüne: Niteliksel ideoloji incelemeleri* (D. Şahiner, Çev.). Say Yay.
- Adorno, T. W., & Horkheimer, M. (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği* (N. Ülner & E. Karadoğan Öztarhan, Çev.). Kabalıcı.
- Amer, K., & Noujaim, J. (Direktörler). (2019). *The great hack*.
- Anderson, M. R. (2010). Community Psychology, Political Efficacy, and Trust. *Political Psychology*, 31(1), 59-84. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2009.00734.x>
- Bernstein, J. M. (Ed.). (2005). *The Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture*. Taylor and Francis.
- Borgida, E., Federico, C. M., & Sullivan, J. L. (Ed.). (2009). *The political psychology of democratic citizenship*. Oxford University Press.
- Cadwalladr, C. (2019a). *Facebook's role in Brexit—And the threat to democracy* | Carole Cadwalladr. TED - YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=OQSMr-3GGvQ>
- Cadwalladr, C. (2019b). *It's not about privacy—It's about power* (B. Giussani) [TED]. https://www.ted.com/talks/carole_cadwalladr_it_s_not_about_privacy_it_s_about_power
- Cadwalladr, C., & Graham-Harrison, E. (2018). *Revealed: 50 million Facebook profiles harvested for Cambridge Analytica in major data breach*. <https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/cambridge-analytica-facebook-influence-us-election>
- Celis, C. (2020). Critical Surveillance Art in the Age of Machine Vision and Algorithmic Governmentality: Three Case Studies. *Surveillance & Society*, 18(3), 295-311. <https://doi.org/10.24908/ss.v18i3.13410>
- Chomsky, N. (2010). *İktidarı anlamak* (J. Schoeffel & P. R. Mitchell, Ed.; T. Doğan, Çev.; Birinci basım). Bgst Yayınları.
- Elster, J. (1993). *Political psychology*. Cambridge University Press.
- Feenberg, A. (2009). Critical Theory of Communication Technology: Introduction to the Special Section. *The Information Society*, 25(2), 77-83. <https://doi.org/10.1080/01972240802701536>
- Feenberg, A. (2017). *Technosystem: The social life of reason*. Harvard University Press.
- Foucault, M. (2010). *The government of self and others*. Palgrave Macmillan ; St Martin's Press.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü* (I. Ergüden, Çev.). Ayrıntı.

- Foucault, M. (2013). *Güvenlik, toprak, nüfus: Collège de France dersleri (1977-1978)* (K. Eksen, Ed.; F. Taylan, Çev.; 1. Baskı İstanbul, Aralık 2013). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2015). *Biyopolitikanın doğuşu Collège de France dersleri 1978 1979* (A. Tayla, Çev.). İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları.
- Foucault, M., & Berten, A. (t.y.). Interview with André Berten May 7, 1981. İçinde F. Brion & B. E. Harcourt (Ed.), & S. W. Sawyer (Çev.), *Wrong-Doing Truth-Telling The Function of Avowal in Justice* (2014. bs). The University of Chicago Press.
- Han, B. C. (2019). *Psikopolitika* (H. Barışcan, Çev.; 2. bs). Metis.
- Harkens, A. (2018). *The ghost in the legal machine: Algorithmic governmentality, economy, and the practice of law* [Preprint]. LawArXiv. <https://doi.org/10.31228/osf.io/gvczj>
- Herman, E. S., & Chomsky, N. (2017). *Rızanın İmalatı Kitle Medyasının Ekonomi Politikası* (E. Abadoğlu, Çev.; 3. bs). BGST.
- Kaiser, B. (2023). *Own Your Data: Empowering Our Digital Future | SXSW 2023*. SXSW. <https://www.youtube.com/watch?v=1qNpLvurA04>
- Khatchatourov, A., Chardel, P.-A., Feenberg, A., & Périès, G. (2019). *Digital identities in tension*. ISTE Ltd / John Wiley and Sons Inc.
- Marcuse, H. (1997). *Tek-Boyutlu İnsan: İleri işleyin toplumunun ideolojisi üzerine incelemeler* (A. Yardımlı, Çev.). İdea.
- Marcuse, H. (2016). *Eros ve uygarlık* (A. Yardımlı, Çev.; 4. bs). İdea.
- Marr, B. (2019). *Büyük veri iş başında: 45 yıldız şirket büyük veriyi nasıl kullandı?* (B. Gündüz, Çev.). MediaCat.
- Mengü, S. (2012). *Halkla İlişkiler Bir Kültür Politikası*. Eğitim Yayınevi.
- Mills, S. (2023). *Foucault'yu anlamak: Söylem ve iktidar* (J. C. Yapıcıoğlu, Çev.). Fol.
- Morison, J. (2016). Algorithmic governmentality: Techo-optimism and the move towards the dark side. *Computers and Law*, 3(27). <http://www.scl.org/site.aspx?i=ed48412>
- Morison, J. (2020). Towards a Democratic Singularity? Algorithmic Governmentality, the Eradication of Politics – and the Possibility of Resistance. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3662411>
- Nesbitt-Larking, P. W., Kinnvall, C., Capelos, T., & Dekker, H. (Ed.). (2014). *The Palgrave handbook of global political psychology*. Palgrave Macmillan.
- O'Neil, C. (2020). *Matematiksel imha silahları* (A. E. Pilgir, Çev.). Tellekt.
- O'Neil, C. (2022). *The shame machine* (First edition). Crown.
- O'Shea, L. (2021). *Geleceğin tarihleri* (A. Ay, Çev.). Metis.
- Roberts, S. L. (2019). Big Data, Algorithmic Governmentality and the Regulation of Pandemic Risk. *European Journal of Risk Regulation*, 10(1), 94-115. <https://doi.org/10.1017/err.2019.6>
- Roberts, S. L., & Elbe, S. (2017). Catching the flu: Syndromic surveillance, algorithmic governmentality and global health security. *Security Dialogue*, 48(1), 46-62. <https://doi.org/10.1177/0967010616666443>
- Rouvroy, A. (2020). *Algorithmic Governmentality and the Death of Politics*. Green Europe. <https://www.greeneuropeanjournal.eu/algorithmic-governmentality-and-the-death-of-politics/>
- Rouvroy, A., & Berns, T. (2013). Gouvernamentalité algorithmique et perspectives d'émancipation: Le disparate comme condition d'individuation par la relation ? *Réseaux*, n° 177(1), 163-196. <https://doi.org/10.3917/res.177.0163>
- Ryan, C., Hopkins, N., Ahluwalia-McMeddes, A., Dobai, A., Pehrson, S., & Reicher, S. (2023). On the

- Misrecognition of Identity: Muslims' Everyday Experiences in Scotland. *Political Psychology*, 44(4), 769-787. <https://doi.org/10.1111/pops.12885>
- Sevincer, A. T., Galinsky, C., Martensen, L., & Oettingen, G. (2023). Political Ideology Outdoes Personal Experience in Predicting Support for Gender Equality. *Political Psychology*, 44(4), 829-855. <https://doi.org/10.1111/pops.12887>
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve kültür* (T. Birkan, Çev.; 1. basım). Metis.
- Soydaş, N. (t.y.). *Teori ve uygulamalarla kurumsal iletişim hikayeleri* (2021. bs). Mona.
- Şan, E. (2022). Bernard Stiegler'in Teknoloji Felsefesi Problemleri: Algoritmik Yönetimsellik ve Bilişsel Proleterleşme. *ViraVerita E-Dergi*, 15, 105-135. <https://doi.org/10.47124/viraverita.1103061>
- Teber, S. (2022). *Politik psikoloji notları*. Okuyanıs.
- Tegmark, M. (2021). *Yaşam 3.0* (E. C. Göksoy, Çev.; 2. bs). Pegasus.
- Turkle, S. (2005). *The second self: Computers and the human spirit* (20th anniversary ed., 1st MIT Press ed). MIT Press.
- Turkle, S. (2011). *Alone together: Why we expect more from technology and less from each other*. Basic Books.
- Victoroff, J. I., & Kruglanski, A. W. (2008). *Psychology of terrorism the best writings about the mind of the terrorist*. Psychology.
- Webb, A. (2019). *The Big Nine: How the tech titans and their thinking machines could warp humanity*. PublicAffairs.
- Weiskopf, R., & Hansen, H. K. (2023). Algorithmic governmentality and the space of ethics: Examples from 'People Analytics'. *Human Relations*, 76(3), 483-506. <https://doi.org/10.1177/00187267221075346>
- Zheng, J., & Chan, R. (2014). The impact of 'creative industry clusters' on cultural and creative industry development in Shanghai. *City, Culture and Society*, 5(1), 9-22. <https://doi.org/10.1016/j.ccs.2013.08.001>

